

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.3.247

UDK 811.163.4'373.45

Primljeno: 10. 05. 2021.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Amina Ajdinović Mehović

GLAGOLI I GRAMATIČKI FRAZEMI TURSKOG PORIJEKLA U EPU AVDE MEĐEDOVIĆA ŽENIDBA SMILAGIĆ MEHA

U radu su analizirani glagoli i gramatički frazemi turskog porijekla u epu Avde Međedovića *Ženidba Smailagić Meha*. Cilj je bio da se izdvoje i protumače primjeri takvih glagola i gramatičkih frazema uočenih u epu, kao i da se utvrdi da li su neki od njih svojstveni samo pjevaču/pjesniku Avdi Međedoviću. Za potrebe rada korišten je analitičko-sintetički i komparativni metod istraživanja. Glagoli turskog porijekla su na osnovu načina tvorbe podijeljeni u dvije grupe: prvu grupu čine glagoli koji sadrže infinitivnu ili perfekatsku osnovu turskih glagola i sufiks -isati, drugu grupu čine glagoli nastali od turskih imenica i sufiksa -ati, -ovati, -iti. Konstrukcije koje su posmatrane kao gramatički frazemi u svom sastavu sadrže tursku imenicu ili (rjeđe) pridjev i neki bosanski glagol, te po svom sastavu odgovaraju turskim *složenim glagolima*. Došlo se do zaključka da ep *Ženidba Smailagić Meha* obiluje gramatičkim frazemima od kojih je znatan broj svojstven autoru epa.

Ključne riječi: Avdo Međedović; ep; glagoli, gramatički frazemi turskog porijekla

Predmet istraživanja u ovom radu su glagoli i gramatički frazemi turskog porijekla u epu Avde Međedovića *Ženidba Smailagić Meha*, zabilježenom 1935. godine. Ovo djelo predstavlja bogatu riznicu turcizama, što se može opravdati i činjenicom da je pjevač/pjesnik Avdo Međedović prilikom pjevanja ove epske tvorevine koristio znanje turskog jezika, stečeno tokom sedmogodišnjeg službovanja u osmansko-turskoj vojsci.

U radu promatramo glagole i gramatičke frazeme turskog porijekla u epu, razmatramo način njihovog nastanka i donosimo prijevode u cilju otklanjanja poteškoća njihovog tumačenja. Cilj rada je utvrditi koji glagoli i gramatički frazemi turskog porijekla su prisutni u epu, a zatim pristupiti tumačenju tih pojava. Prisutnost takvih turcizama u spjevu *Ženidba Smailagić Meha* pokazuje da su takve riječi bile prisutne i u govoru običnog naroda, jer su epske pjesme izraz narodnoga imaginarija i namijenjene su narodu. Avdo Međedović, međutim, tvrdi homerologu Milmanu Parryju da je mnogo toga u svojim pjesmama stvorio sam „iz svoje glave i iz svog srca“, što nikada nije čuo od drugih pjevača (Čolaković 2007: 55), pa ćemo pokušati utvrditi da li su u spjevu doista prisutni takvi turcizmi koji bi se mogli ocijeniti kao pjevačev vlastiti stvaralački udio. Iz tog razloga će se pratiti da li su glagoli i gramatički frazemi turskog porijekla koje Međedović upotrebljava u epu zabilježeni u rječnicima Abdulaha Škaljića, Snežane Petrović, Džavida Begovića i Šefke Begović-Ličina, Abdulaha Mušovića, kao i u drugoj literaturi o turcizmima. Dakle, pažnja je usmjerena i na značenja koja izražavaju navedeni glagoli i gramatički frazemi, te na načine kako su prilagođeni bosanskom jeziku.

MILMAN PARRY I EPIKA AVDE MEĐEDOVIĆA

Pjevačkopjesnički talenat Avde Međedovića otkrio je Milman Parry, poznati homerolog i profesor na Katedri klasičnih jezika i književnosti na Univerzitetu Harvard, koji je u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku u periodu od 1933. do 1935. godine bilježio narodne pjesme u nadi da će mu one pomoći u rješavanju homerskog pitanja. Najveći utisak na njega ostavio je upravo Avdo Međedović, tada 63-ogodišnji siromašni seljak, koji mu je ispjevao, kako Čolaković (2007) navodi, pjesme homerske dužine. Međedović je za Milmana Parryja i Alberta Batesa Lorda, Parryjevog asistenta, bio veliko otkriće; Lord je u djelu *The Singer of Tales* Avdu opisao kao pjevača koji se u epskoj pjesmi najviše približio Homeru (2000: 1).

Avdo je *Ženidbu Smailagić Meha*, pjesmu od 2.165 stihova, naučio od mesara Rize Džafića (Čolaković 2004: 283-284), nakon čega je istu pjesmu Parryju ispjevao u verziji od 12.311 stihova. Čolaković (2004: 502) navodi da je „Avdo na insistiranje Milmana Parryja dužio pjesmu, jer je Parry pomoću Međedovićevih pjesama želio da dokaže da je Homer mogao stvoriti *Ilijadu* i *Odiseju* usmeno, bez pomoći pisma“. Ep Avde Međedovića prvi put je objavljen 1974. godine na Harvardu pod naslovom *The Wedding of Smailagić Meho*. I dok se na Harvardu proučavala epika Avde

Međedovića, Avdo nije uživao neku pažnju kod svojih sunarodnika. Ćamil Sijarić, koji je kao školarac imao priliku da sluša Avdu dok pjeva pjesme, govori o njemu na sljedeći način:

„Amerikanci su nam rekli da imamo Homera. Malo je ko tada u Bijelom Polju i znao za nekakvog Homera. I da je neko gledao Avda Međedovića kako pije vodu sa šadržana i rekao: „Ovo je Homer”, to bi prošlo kao dokona lakrdija, jer je svako znao da je Avdo Međedović običan seljak sa Obrova kraj Bijelog Polja, koji se od drugih razlikuje po tome što umije da pjeva uz gusle. Ko je dokon, može da ga sluša i dangubi, a ko ga sluša pašće na njegove grane. Osiromašice, kao što je on osiromašio, jer, „u kojoj kući gusle gude, tu žizak na tavanu žito ne jede“ (1983: 11).

Homeroloji Milman Parry i Albert Bates Lord su, srećom, prepoznali Međedovićev pjesnički talenat, koji je i danas predmet izučavanja.

Avdo Međedović je rođen u Bijelom Polju, te je prirodno da je ep ispjevao jezikom koji odražava sve karakteristike sandžačkog dijalekta, što potvrđuje i dijalektolog Alija Džogović (2002: 19), koji ističe da ep *Ženidba Smailagić Meha* „po fonološkim, fonetskim, morfološkim, leksičkim, sintaksičko-stilskim i semantičkim specifičnostima pripada sandžačkom dijalektu“. Za Jahića (2000: 34) ovaj dijalekat je peti dijalekat bosanskoga jezika „kojim govore sandžački Bošnjaci na širem prostoru između Bijelog Polja, Novog Pazara, Tutina i dublje dolinom Lima“. Džogović (2002: 67) kao bitnu osobinu sandžačkog dijalekta, ali i epa *Ženidba Smailagić Meha*, upravo ističe veliku zastupljenost turcizama, što je od velike važnosti za ovaj rad čiji su predmet proučavanja glagoli i gramatički frazemi turskog porijekla. Pronađeni glagoli i gramatički frazemi prošli su kroz određenu vrstu adaptacije kojom su prilagođeni bosanskom jeziku.

ADAPTACIJA TURSKIH GLAGOLA MORFOLOŠKOM SISTEMU BOSANSKOG JEZIKA

Kerima Filan (2006: 31) navodi da su glagoli, generalno, vrsta riječi koja je najviše podložna promjenama, te da se spajanjem elemenata dva različita jezika formira nova leksička jedinica koja je u skladu sa sistemom jezika primaoca¹. Hanka Vajzović u knjizi *Orijentalizmi u književnom djelu* navodi dvije faze adaptacije turskih glagola bosanskom jeziku: primarnu i sekundarnu. „U primarnoj adaptaciji glagoli turskog

¹ Prijevod sa turskog A. A. M.

porijekla su formirani tako što se na tursku glagolsku osnovu, imenicu ili pridjev dodavao infinitivni nastavak *-ti*. Na taj način dobijani su glagoli koji su se u infinitivu završavali na:

- nastavak *-i (ti)* – najčešće;
- nastavak *-a (ti)* – nešto rjeđe;
- nastavak *-isa (ti)* – dosta često i
- nastavak *-ova (ti)* – mnogo manje“ (1999: 147).

Vajzović (1999: 147) ističe da je najčešće preuzimana infinitivna osnova turskih glagola, ali i perfekatska osnova na koju se dodavao samo sufiks *-isati*.

U sekundarnoj adaptaciji dolazi do prilagođavanja glagola turskog porijekla u pogledu glagolskog vida i to dodavanjem bosanskih prefiksa i(li) sufiksa; na taj način su se od perfektivnih glagola izvodili imperfektivni i obrnuto (Vajzović 1999: 148). Osim toga, u bosanskom jeziku javljaju se i brojne konstrukcije nastale po modelu turskih *složenih glagola*, koji u svom sastavu sadrže neku imensku riječ i glagol.² Takve su konstrukcije u ovom radu tretirane kao gramatički frazemi. Kao prva komponenta gramatičkih frazema javljaju se turske imenice ili pridjevi kojima je pridružen neki bosanski glagol, te se može reći da je na taj način vršena adaptacija turskih *složenih glagola* bosanskom jeziku.

GLAGOLI I GRAMATIČKI FRAZEMI TURSKOG PORIJEKLA U EPU ŽENIDBA SMAILAGIĆ MEHA

U epu *Ženidba Smailagić Meha* evidentiran je 21 glagol turskog porijekla koji se u infinitivu završava na nastavke *-ati* (5), *-isati* (7), *-ovati* (1), *-iti* (8), dok je broj gramatičkih frazema sa leksikom turskog porijekla mnogo veći, preko 80. Svi pronađeni primjeri glagola i gramatičkih frazema nisu u upotrebi u savremenom jeziku. Na osnovu načina tvorbe glagoli i gramatički frazemi podijeljeni su u sljedeće grupe:

1. Glagoli nastali dodavanjem nastavka *-isati* infinitnoj osnovi ili osnovi turskog perfekta na *-di*;
2. Glagoli nastali dodavanjem nastavaka *-ati*, *-ovati*, *-iti* turskim imenicama;
3. Gramatički frazemi nastali od turskih imenica i bosanskih glagola;

---

² Takvi glagoli u turskom jeziku nazivaju se *birleşik filler* i nastaju dodavanjem pomoćnih glagola *olmak (biti)*, *etmek, eylemek, kalmak (činiti)* nekoj imenskoj riječi.

4. Gramatički frazemi nastali od turskih pridjeva i bosanskih glagola;
5. Gramatički frazemi nastali od uzvika (turcizma) i glagola *učiniti*.³

Glagoli nastali dodavanjem nastavka –isati infinitivnoj osnovi ili osnovi turskog perfekta na -di

U epu su pronađena četiri glagola koja su nastala dodavanjem nastavka *–isati* infinitivnoj osnovi turskih glagola, to su: *eglenisati*, *begenisati*, *čatisati*, *surisati*. Petar Skok (1955: 37) nastavak *–isati* opisuje kao „glagolski nastavak karakterističan za turske posuđenice“. Imperfektivni glagol *eglenisati* može se dovesti u vezu sa turskim glagolom *eğlenmek* (*zabavljati se*, *razonoditi se*, *veseliti se*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 327). U bosanskom jeziku ovaj glagol ima značenje *govoriti* (Škaljić 1966: 264), te stoga spada u glagole govorenja.

(1) *Neko šćerku, neko seku fali,*

Neko fali od brata devojku.

Egleniše šta ko begeniše. (Međedović 2010: 118-120)

U rječniku Abdulaha Škaljića (1966: 264) glagol *eglenisati* objašnjen je riječju *razgovarati*, međutim, iz navedenih stihova možemo vidjeti da se značenje glagola *eglenisati* može objasniti kao *zabavljati se razgovorom*. Upravo ovo značenje navodi i Snežana Petrović (2012: 131) u rječniku *Turcizmi u srpskom prizrenskom govoru* kao jedino značenje glagola *eglenisati*. U navedenim stihovima vidimo da je uz glagol *eglenisati* upotrijebljen i psihološki glagol⁴ *begenisati*, imperfektivan glagol, koji ima značenje *svidjeti se*, *izabrati*, *biti saglasan sa nečim* (Škaljić 1966: 129). Ovaj glagol odgovara turskom glagolu *beğenmek* (*voljeti*, *svidjeti se*, *izabrati*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 125). U sandžačkim narodnim govorima ima značenje *zavoljeti*, *izabrati po svom ukusu* (Begović, Begović-Ličina 2012: 50). U epu Avdo Međedović glagole *eglenisati* i *begenisati* često koristi zajedno, jedan pored drugog, najvjerojatnije zbog rime.

---

³ Škaljić (1966: 41-43) navodi tri načina građenja bosanskih glagola od turskih riječi: 1. dodavanjem sufiksa *–isati* turskoj prezentskoj ili perfekatskoj osnovi, kao i turskim imenicama ili pridjevima; 2. dodavanjem infinitivnog sufiksa *–ti* (i ubacivanjem vokala *i* ili *a* ispred nastavka) i *–ovati* turskim imenicama, pridjevima ili glagolima; 3. dodavanjem bosanskih glagola *biti*, *(u)činiti*, *doći* turskim riječima. Primjeri koje Škaljić ubraja u treću grupu glagola turskog porijekla u ovom radu posmatrani su kao bosanski gramatički frazemi koji u svom sastavu sadrže turske imenske riječi i bosanske glagole.

⁴ U radu je korištena klasifikacija glagola prema semantičkom kriteriju (Brač, Botica Bošnjak 2015: 105-121).

Neprelazni perfektivni glagol *čatisati* koji ima značenje *iznenada se pojaviti, banuti* (Škaljić 1966: 166) u svom sastavu sadrži infinitivnu osnovu turskog glagola *çatmak*, čija su značenja brojna, kao npr: *kucnuti, udariti, približiti se, nabasati, spojiti, nastupiti* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 210). Glagol *čatisati* spada u glagole primicanja i veoma je frekventan u epu. Osim uz imenicu *haber* Međedović ovaj glagol često koristi uz imenice *dar, sudbina, nužda*.

(2) *Ondar kad je haber čatisao* (9554)

(3) *Baš ta nužda nije čatisala* (7600)

(4) *Dok joj opet čatiše sudbina* (4000)

Direktno prelazni glagol *surisati*, imperfektivan glagol, koji ima značenje *prognati* (Škaljić 1966: 575) može se dovesti u vezu sa turskim glagolom *sürmek* (*prognati, protjerati*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 301). U epu je uočena naizmjenična upotreba glagola *surisati* i gramatičkog frazema *surgun učiniti* u istom značenju – *prognati*.

(5) *Svskog noćom surgun učinijo* (5744)

(6) *I moga je surisao baba* (5747)

Nastavak *-isati* dodavao se i na perfekatsku osnovu, kao što je to slučaj sa imperfektivnim glagolom *sevdisati* koji ima značenje *ljubiti, voljeti, milovati* (Škaljić 1966: 562). Glagol *sevdisati* potiče od *sevdi*, 3. lica perfekta turskog glagola *sevme* (*voljeti, dopadati se*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 857). U epu je glagol osjećanja *sevdisati* uvijek korišten u blizini glagola *begenisati*. Ovaj glagol je, poput svih glagola osjećanja, prelazan i kao dopunu zahtijeva objekat u akuzativu, koji je u narednim stihovima izražen skraćenim oblikom lične zamjenice za 3. lice jednine.

(7) *Ogledala i begenisala*

I namah ga srcom sevdisala. (3251-3252)

U 5732. stihu *Da sedimo i konuštisemo* uočen je glagol govorenja *konuštisati*, imperfektivan glagol, koji ima značenje *razgovarati* (Škaljić 1966: 413). Glagol *konuštisati* nastao je dodavanjem sufiksa *-isati* na *konuštu*, 3. lice perfekta turskog glagola *konuşmak, razgovarati*. Inače, Međedović u epu značenje glagola *govoriti* najčešće izražava pomoću turskih imenica *konuşma* i *sohbet* (*razgovor*) kojima dodaje mnoge bosanske glagole, nastojeći time da pokaže svoju originalnost u izražavanju, o čemu će kasnije biti riječi.

Glagoli nastali dodavanjem nastavaka -ati, -ovati, -iti turskim imenicama

U narodnim govorima Sandžaka, kao i u Avdovom epu, egzistira perfektivan glagol turskog porijekla *ćosati* koji se najčešće koristio u značenju *uživati*. Ovaj glagol se može dovesti u vezu sa turcizmom *ćosa* koji u narodnim govorima Sandžaka ima značenje *mudar čovjek, lukavac* (Škaljić 1966: 197), pa tako glagol *ćosati* ima brojna značenja poput *nadmudrivati se, razgovarati, ašikovati, šaliti se* (Begović, Begović-Ličina 2012: 86). U narednom stihu glagol *ćosati* ima značenje *razgovarati, ašikovati*.

(8) *Mladi momci ćosat s đevojkama* (11268)

Od turske imenice *hasret* (*čežnja, patnja*) (Devellioğlu 1995: 336) i nastavka – *ovati* nastao je prelazni glagol psihološkog djelovanja *hasretovati*, imperfektivan glagol, u značenju *žaliti, priželjkivati*. Babić navodi da glagol *tugovati*, koji u svom sastavu sadrži imenicu *tuga* i nastavak *-ovati*, označava *obuzetost tugom* (2002: 509), što se isto može reći i za glagol turcizam *hasretovati*. Zanimljivo je da se ovaj glagol ne spominje ni u jednom od rječnika turcizama koji su konsultovani prilikom izrade ovoga rada. U rječnicima je navedena samo turska imenica *hasret* koja u bosanskom jeziku ima dvojako značenje: 1. tuga, žalost; 2. čežnja, ljubav (Begović, Begović-Ličina 2012: 148).

(9) *Koja li ga hasretuje majka?* (8711)

Glagol mišljenja *hesapiti*, imperfektivan glagol, ima značenje *računati, misliti, smatrati*, izveden je od turske imenice *hesap* (*računanje, brojanje*) (Devellioğlu 1995: 372). Međedović ovaj glagol povremeno koristi i u obliku *hesapljati*, koji je također imperfektivan glagol. Glagolski oblik *hesapljati* upotrebljavao se na području Bihora (Begović, Begović-Ličina 2012: 151). U intervjuima⁵ gdje Avdo Međedović razgovara sa Parryjem o životu, on koristi većinu glagola koji se spominju u ovom radu, među njima i glagol *hesapiti*, što pokazuje da je Avdo Međedović spjevao ep jezikom koji je svakodnevno koristio.

(10) *I hesapi, rodijo je sina* (3605)

(11) *A đevojka od jada velika*

Hesapljaše da je zapituju

Il' delije ili delibaša (3214-3216)

---

⁵ Rukopis "Pitanja iz Bijelog Polja" objavljen je u Čolaković (2007).

Kod Petrović (2012: 135) glagol *hesapiti* naveden je kao *esapiti*. Džogović (2012: 140) navodi da “stabilnost spiranta *h* čini osnovnu razliku između govora muslimana i govora pravoslavaca, te da se stabilnost ove foneme može objasniti utjecajem turskog jezika, odnosno, velikim brojem turskih riječi u bosanskom jeziku“.

Prelazni glagoli psihološkog djelovanja koji pripadaju skupini glagola nastalih pomoću infinitivnog sufiksa na *-iti* i turske imenice su glagoli *kahrīti*, imperfektivan glagol (*žalostiti*) i *zakahriti*, perfektivan glagol (*ožalostiti*). Pomoću prefiksa *za-* od imperfektivnog glagola *kahrīti* izveden je perfektivan glagol *zakahriti*; izvršena je sekundarna adaptacija glagola. Babić navodi da glagoli sa prefiksom *za-* označavaju svršenost radnje (2002: 554). Oba glagola izvedena su od turske imenice *kahr* (*mučenje, uništenje, žalost*) (Devellioğlu 1998: 481) i kao dopunu imaju direktni objekat u akuzativu.

- (12) *Da ne kahrīm tvoju staru majku*
Da ne kuka do vijeka na me! (3080-3081)
- (13) *Ta će žalos više zakahrīti*
Mehmedova i baba i majku (11042)

Zanimljivo je da Avdo Međedović u 626. stihu koristi imperfektivni glagol turskog porijekla *kalauziti* (*pokazivati put, voditi nekoga*) (Škaljić 1966: 386) koji je izveden od turske imenice *kılavuz* (*putovođa, vodič*) (Toparlı 2005: 1151), a odmah nakon toga, u 628. stihu, koristi glagol *voditi*.

- (14) *Sve ću s tvojom kalauzit vojskom* (626)
- (15) *U nad Boga vodiću ti vojsku* (628)

Perfektivni glagol opažanja *osejriti* (*čuditi se, posmatrati, razgledati*) (Begović, Begović-Ličina 2012: 283) u svom sastavu sadrži tursku imenicu *seyr* (*šetanje, posmatranje, gledanje iz daleka, nešto što se treba vidjeti*) (Devellioğlu 1998: 947), koja je veoma frekventna u epu. Međedović stihovima *Kada pogleda sejir po avliji/ tu ugleda vodu šedrvana/ i na njojzi dvanaes česama/ svaka lula od suhoga zlata* (3843-3846) opisuje dolazak Mehmeda Hadžića kod njegove voljene Fate, čija je kuća bila veoma raskošna. Kao što se može zaključiti iz prethodnih stihova imenica *sejir* u bosanskom jeziku označava *gledanje u neki lijep prizor*; ovo značenje navode i Begović, Begović-Ličina (2012: 357) (*gledanje u lijepo, gledati s čuđenjem, čudo*). Kod glagola *osejriti*, izvedenog od imenice *sejir* i infinitivnog nastavka *-iti*, izvršena je sekundarna adaptacija glagola pomoću prefiksa *o-*. Za glagole sa prefiksom *o-* Babić (2002: 542) navodi da označavaju „da djelovanje osnovnog glagola obuhvata

sve strane“. I u narednim stihovima uočava se pjesnikova naizmjenična upotreba riječi koje imaju blisko značenje.

(16) *Ondar kad je kneže osejrijo*
Viđe sina hadži Smajila (2701-2702)

Perfektivni glagol *pretarašiti* (*pretresti, pretražiti*) (Begović, Begović-Ličina 2012: 324), jedini je glagol u epu koji sadrži prefiks *pre-* pomoću kojeg neprelazni glagoli postaju prelazni. Osim toga, sufiks *pre-* služi za izvođenje perfektivnih glagola od imperfektivnih. Babić (2002: 546) navodi da glagoli sa prefiksom *pre-* „označavaju da je radnja svršena pošto je radnja neko vrijeme trajala“. Glagol *pretarašiti* može se dovesti u vezu sa turskom glagolskom imenicom *tarama* (*pročešljanje, pretraživanje*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 938); spada u glagole traženja i ima dopunu u obliku direktnog objekta.

(17) *Ni da more kogođ izljeć tamo,*
Što ga straže pretarašit neće
Da ne nosi uza sebe pisma,
Ili pisma ili mahzar kakav (3450-3453)

Bosanski gramatički frazemi nastali po modelu turskih 'složenih glagola'

Gramatičke frazeme Hodžić-Čavkić (2019: 189) opisuje kao „višekomponentne jezičke jedinice sa dominantnom ilokucijom“, te u njih ubraja kolokacije i dekomponirane frazeme „koji su obično predstavljeni dekomponiranim predikatima“. Palić (2000: 368) navodi da je strukturni obrazac dekomponiranog predikata *nepunoznačni glagol + imenica*, no, također, ističe „da dekompozicija zahvata i punoznačne glagolske lekseme u sastavu složenoga glagolskog predikata“. Zanimljivo je da Hodžić-Čavkić (2019: 189) primjećuje „da se u srednjovjekovnim žanrovima na našim prostorima ne javljaju dekompozicije predikata“, te pretpostavlja da su one nastale pod utjecajem turskog jezika.

U epu su uočeni brojni gramatički frazemi koji po strukturi odgovaraju turskim *složenim glagolima* i sadrže *imensku riječ + pomoćni glagol*. U takvim konstrukcijama prvu komponentu čine turske imenice, rjeđe pridjevi, dok se kao pomoćni glagol najčešće javljaju bosanski glagoli *biti, dati, dodavati, imati, ištetiti, učiniti/učinjeti*. Bosanski prelazni glagoli zahtijevaju da njihova dopuna, imenica ili pridjev turskog porijekla, ima oblik akuzativa, dok neprelazni glagoli zahtijevaju dopunu u

nominativu. Turske imenice i pridjeve Međedović koristi u onom obliku i značenju u kojem su bile u upotrebi u njegovom rodnom kraju, no važno je istaći da su uočeni i primjeri kada ih upotrebljava na njemu svojstven način. U epu su uočena dva primjera gramatičkih frazema koji u svom sastavu sadrže turcizme koji su se u bosanskom jeziku upotrebljavali kao uzvici.

Gramatički frazemi nastali od turskih imenica i bosanskih glagola

Avdo Međedović nerijetko izbjegava upotrebu glagola turskog porijekla koji su egzistirali u bosanskom jeziku, već turskim imenicama i (rjeđe) pridjevima dodaje bosanske glagole, najčešće glagol *učiniti/učinjeti* i tako opisuje radnju u epu. Umjesto glagola *konuştisati (razgovarati)* npr. Međedović češće koristi frazem *graditi konuşmu*, umjesto glagola *gajretiti* koristi frazem *dodavati gajiret nekom (ohrabrivati)*, umjesto *sohbetiti (razgovarati)* koristi frazeme *sohbet činjeti/ graditi/ ispuniti/ otići/ otvoriti/ zauzeti* itd. Ovakve konstrukcije su brojne u epu, što ukazuje da je specifičnost Međedovićevog stila upravo dekompozicija. U epu su uočeni primjeri gramatičkih frazema koji su nastali po uzoru na frazeološke⁶ *složene* turske glagole, kao npr. *dodavati gajiret nekom (utješiti)* (Mušović 2018: 188) koji se može dovesti u vezu sa turskim glagolom *gayret vermek (ohrabrivati, utješiti)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 382); zadržana je turska imenica *gayret (trud, nepokolebljivost, snaga)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 382), koja je u sandžaćkim govorima leksema ohrabrenja sa značenjem *Osokoli se! Glavu gore!* (Begović-Begović-Ličina 2012: 127), a turski glagol *vermek (dati)* zamijenjen je bosanskim glagolom *dodavati*.

(18) *Gajiret mu dodavaše Turci (11010)*

Frazemi *ostati hatar (hajtar) nekome (ljutiti se, zamjeriti)* (Mušović 2018: 248) i *išetiti hatar (hajtar) nekome (učiniti mu nažao, razočarati ga)* (Mušović 2018: 249) također predstavljaju primjere polukalkova nastalih od turskih frazeoloških glagola *hatur kalmak (uvrijediti se)* i *hatırını kırmak (uvrijediti, ožalostiti)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 452). U prvom frazemu turski glagol *kalmak (ostati)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 544) zamijenjen je semantičkim ekvivalentom u bosanskom jeziku, glagolom *ostati*, dok je u drugom frazemu umjesto turskog glagola *kırmak (slomiti)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 595) upotrijebljen glagol *išetiti* koji Međedović koristi u značenju *pokvariti*. Turska

⁶ Takvi glagoli u turskom jeziku nazivaju se *Deyim biçiminde kalıplaşmış birleşik filler*.

imenica *hatır* (*misao, raspoloženje, srce*) (Devellioğlu 1995: 340) u sandžačkim govorima ima oblike *hajtar* i *hatar* i ima značenja: 1. *žalost, saučešće* i 2. *poštovanje, prohtjev* (Begović-Begović-Ličina 2012: 149).

(19) *Da na mene hatar ne ostane* (312)

(20) *Pa nikome ne ostade hajtar* (6453)

(21) *Ni tvom babu hajtar ištetiti* (4588)

(22) *Ne mogu mu hatar ištetiti* (7466)

Iz prethodnih stihova uočavamo da pjevač/pjesnik naizmjenično koristi oba oblika turske imenice *hatır*; i *hajtar* i *hatar*. Hanka Vajzović (1999: 93) objašnjava da je “jedna ista leksema mogla biti pozajmljena na više načina zato što su turcizmi preuzimani više usmenim, nego pismenim putem, te se iz tog razloga riječ mogla čuti na različite načine”.

Primjer gdje Međedović tursku imenicu koristi u izmijenjenom obliku je frazem *učiniti fedah* (*žrtvovati*); pojavljuje se na jednom mjestu u epu. Frazem *učiniti fedah* po strukturi i značenju odgovara turskom glagolu *feda etmek* (*žrtvovati*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 360), s razlikom što Međedović tursku imenicu *feda* (*žrtva, žrtvovanje*) (Devellioğlu 1995: 254) koristi u obliku *fedah*. U potrazi za turcizmima koji se mogu dovesti u vezu sa turskom imenicom *feda* uočeno je da se u Škaljićevom rječniku (1966: 282) spominje *fida se učiniti* (*žrtvovati se*), dok se u rječniku Begovića i Begović-Ličina (2012: 120) navodi samo imenska riječ *fidahija*, koja je bila u upotrebi na području Bijelog Polja i ima značenje *onaj koji je spreman da se žrtvuje*. Kod Vajzović, Petrović i Mušović ne spominje se nikakav turcizam koji bi se mogao dovesti u vezu sa navedenom imenicom, što pokazuje da je imenički oblik *fedah* specifičnost Međedovićevog jezika.

(23) *Da učini fedah svoju dušu* (10094)

Izmijenjeni oblik turske imenice uočen je i u frazemu *učiniti hamlet* koji odgovara turskom glagolu *hamle etmek* (*napadati*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 442), te ima značenje *napasti*. Turska imenica *hamle* (*napad, juriš*) (Devellioğlu 1995: 322) registrirana je samo u rječniku Begović, Begović-Ličina (2012: 145) iz kojeg se vidi da je u narodnim govorima Sandžaka ova imenica imala oblik *hamlet*, te da je bila u upotrebi isključivo kao imenica. Stoga je Međedović koristi u tom obliku i dodaje joj pomoćni glagol *učiniti*: *Odmah na me hamlet učinijo* (5523).

Kod frazema *imati hasret* (*za nekog*) i *učinjeti hasret* (*na nekoga*) uočeno je pomjeranje značenja turske imenice *hasret* (*čežnja, patnja*) (Devellioğlu 1995: 336).

U navedenim frazemima turska imenica *hasret* ima značenje *ljubav, želja*, pa se značenje frazema *hasret imati za nekog* može objasniti glagolima *željeti, voljeti nekoga*.

(24) *Kolko za me ima hasret Fata,
Ja još više imam za Fatimu. (4157-4158)*

U narodnim govorima Sandžaka imenicom *hasret* označavalo se rođenje sina poslije puno kćerki, odnosno ima značenje *jedvaček* (Begović, Begović-Ličina 2012: 148). Imenica *hasret* se pojavljuje na više mjesta u epu i uvijek označava *radost, lijepu vijest*.

(25) *Ne moremo, sine, dočekati,
Da ta hasret s očima vidimo,
Da ti carsko alajbegstvo damo (702-704)*

Kada Avdo Međedović opisuje dolazak age sa Kozar-planine, kojeg skupina ljudi s divljenjem posmatra, on koristi frazem *učinjeti hasret na nekoga* u značenju *diviti se*.

(26) *Na tog agu hasret učinješe
I na agu i konja njegova,
I njegova silnog bajraktara (7884-7886)*

Navedeni frazemi evidentirani su samo u korpusu, ne spominju se u rječnicima, niti u literaturi o turcizmima.

Gramatički frazemi nastali od turskih pridjeva i bosanskih glagola

U epu su uočeni malobrojni primjeri frazema koji u svom sastavu sadrže turski pridjev. Filipović (1986) u Vajzović (1999: 150) ističe “da su pridjevi iz orijentalnih jezika posuđivani mnogo manje od imenica, što je u skladu i sa posuđivanjem pridjeva iz drugih jezika”. Primjeri takvih frazema su: *učiniti hašer nekoga (uništiti)* (Škaljić 1966: 318) izveden od *haşarı (divlji, neobuzdan, nedisciplinovan)* (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 451), *učinjeti hazur (spremiti, pripremiti)* izveden od *hazır (prisutan)* (Devellioğlu 1995: 350), *ostaviti jandal (odvojiti)* izveden od *jandal (zabačen, udaljen)* (Begović, Begović-Ličina 2012: 176), *biti muhtačan nekog (zavisiti od njega)* izveden od *muhtaç (ovisan o drugome, siromašan)* (Devellioğlu

1995: 674), *učiniti serbez* (*ugostiti, poslužiti*) izveden od *serbest* (*slobodan, neometan*) (Devellioğlu 1995: 940).

(27) *Razbili hi, hašer učineli* (4320)

(28) *Dok dvorove hazur učinješe* (6233)

(29) *Ranjenike jandal ostaviti*. (11149)

Pridjev *jandal* (*zabačen, udaljen*) svoj oblik dobio je u lokalnom govoru, a vodi porijeklo od turske kvazipostpozicije *yandan* (*na strani, sa strane, po strani, odvojeno*) (Škaljić 1966: 361). Upotreba ovog frazema uočena je samo u epu.

(30) *Muhtačni ništa bezi ne bijahu* (81)

U sandžačkim narodnim govorima turski pridjev *muhtaç* ima oblike *muftač(an)* i *muhtač* (Begović, Begović-Ličina 2012: 239-240). Međedović ovaj pridjev upotrebljava u obliku *muhtačan*. U ovom slučaju turskom pridjevu *muhtaç* je dodan nastavak *-(a)n* za izvođenje opisnih pridjeva.

(31) *Nargilju mu čibuk zapališe*

Na tabli mu kahvu priniješe.

Serbez ga je dobro učinijo. (4522-4524)

Na osnovu rječnika zaključuje se da je turcizam *serbez* u bosanskom jeziku bio upotrebljavan kao pridjev ili prilog (Škaljić 1966: 559; Begović-Ličina 2012: 358), a Međedović ga u epu upotrebljava uz glagol *učiniti*.

Gramatički frazemi nastali od uzvika (turcizma) i glagola učiniti

U korpusu su evidentirana dva primjera gramatičkih frazema koji u svom sastavu sadrže turcizme koji su se u bosanskom jeziku koristili kao uzvici. Primjeri takvih frazema su *učiniti bujur* i *učiniti sikter*. Oblici *bujur* (izveden od *buyurmak – narediti, reći, ukazati čast*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 173) i *sikter* (izveden od *siktirmek- vulg. nositi se*) (Đinđić, Teodosijević, Tanasković 1997: 869) odgovaraju turskom imperativu za drugo lice jednine. Ovakvi oblici u bosanskom jeziku koristili su se kao uzvici, pa je tako *bujur* imalo značenje *dobrodošlica, bujrum* (Begović, Begović-Ličina 2012: 63), a *sikter* „*Napolje! Gubi se!*“ (Škaljić 1966: 564). U epu uzviku *bujur* Međedović dodaje glagol *učiniti*: *Car čestiti bujur učinijo* (918), a značenje ovog frazema može se objasniti glagolom *ugostiti*. Zabilježen je samo kod Begović, Begović-Ličina (2012: 63), a kao jedini primjer upotrebe ovog gramatičkog frazema navedeni su naprijed spomenuti stihovi, što potvrđuje da je ovaj frazem karakterističan za jezik Avde Međedovića.

ZAKLJUČAK

U epu *Ženidba Smailagić Meha* evidentiran je 21 glagol turskog porijekla; neki od njih u svom sastavu sadrže infinitivne / perfekatske osnove turskih glagola ili (najčešće) turske imenice. Takvi glagoli prošli su kroz određenu vrstu adaptacije bosanskom jeziku dodavanjem sufiksa *-ati*, *-isati*, *-ovati*, *-iti* i(li) prefiksa *pre-*, *za-*, *o-*. Na taj način nastali su glagoli poput *čatisati* (*banuti*), *ćosati* (*razgovarati*), *hesapiti* (*misliti*), *kalauziti* (*voditi*), *sevdisati* (*voljeti*), *surisati* (*prognati*) itd. Glagoli sa prefiksima su malobrojni; pronađeno je 3 primjera: *zakahriti* (*ožalostiti*), *osejriti* (*posmatrati*), *pretarašiti* (*preresti*). Od svih pronađenih glagola turskog porijekla jedino glagol *hasretovati* (*žaliti*, *priželjkivati*) nije zabilježen u rječnicima turcizama.

U epu su najbrojniji gramatički frazemi koji u svom sastavu sadrže neku tursku imenicu ili (rjeđe) pridjev kojima je dodat neki bosanski glagol. Većina takvih primjera po strukturi odgovara turskim *složenim glagolima*. Prilikom preuzimanja takvih glagola turske imenske riječi su zadržane, dok su turski glagoli zamjenjivani semantičkim ekvivalentima u bosanskom jeziku, što je rezultiralo velikim brojem konstrukcija poput *dodavati gajret nekome* (*ohrabrivati*), *ištetiti hatar* (*hajtar*) *nekome* (*razočarati ga*), *učinjati hazur* (*spremiti*), *biti muhtačan nekoga* (*zavisiti od njega*) itd. U epu su uočeni i gramatički frazemi svojstveni samo autoru epa, neki od njih su: *učiniti bujur* (*ugostiti*), *učiniti fedah* (*žrtvovati*), *učiniti hamlet* (*napasti*), *imati hasret* (*željeti*), *učinjati hasret* (*diviti se*), *ostaviti jandal* (*odvojiti*), *učiniti serbez* (*ugostiti*) itd. U sastavu navedenih frazema uočavaju se turcizmi koji su u bosanskom jeziku bili u upotrebi kao imenice, pridjevi ili uzvici kojima Međedović dodaje najčešće glagol *učiniti/činjeti* i tako izvodi značenja glagola koja su mu potrebna za prikazivanje radnje u epu *Ženidba Smailagić Meha*.

IZVOR

1. Međedović, Avdo (2010), *Ženidba Smailagić Meha*, El-Kelimeh, Novi Pazar

LITERATURA

2. Babić, Stjepan (2002), *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
3. Begović, Džavid, Šefka Begović-Ličina (2012), *Sandžački rječnik*, autori, Sarajevo
4. Brač, Ivana, Tomislava Botica Bošnjak (2015), "Semantička razdioba glagola u Bazi hrvatskih glagolskih valencija", *Fluminensia*, 27(1), 105-121.

5. Buturović, Lada (2006), "Mitske strukture gostoprimstva", *Almanah*, br. 33-34, 95-113.
6. Čolaković, Zlatan (2007), *Epika Avda Međedovića*, Kritičko izdanje, Knj. 1, Almanah, Podgorica
7. Čolaković, Zlatan, Marina Rojc-Čolaković (2004), *Mrtva glava jezik progovara*, Almanah, Podgorica
8. Devellioğlu, Ferit (1998), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara
9. Džogović, Alija (2002), "Dijalektalne i zavičajne govorne specifičnosti u epu *Ženidba Smailagić Mehe* Avda Međedovića", *Almanah*, br. 19-20, 17-85.
10. Đinđić, Slavoljub, Mirjana Teodosijević, Darko Tanasković (1997), *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara
11. Filan, Kerima (2006), "Boşnak Dilinde Türkçe Kelimeler – Fiiller Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2002/1, 29-39.
12. Filipović, Rudolf (1967), *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*, JAZU - Školska knjiga, Zagreb
13. Hodžić-Čavkić, Azra (2020), "Frazeologija *Alise u zemlji čuda*", *Književni jezik*, br. 31, 171-195.
14. Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000), *Gramatika bosan-skoga jezika*, Dom štampe, Zenica
15. Lord, Albert Bates (2000), *The Singer of Tales*, Stephen Mitchell i Gregory Nagy (ur.), Harvard University Press, Cambridge, MA
16. Mušović, Abdulah (2018), *Sandžački frazeološki rječnik*, Narodna biblioteka „Dositej Obradović“, Novi Pazar
17. Petrović, Snežana (2012), *Turcizmi u srpskom prizrenskom govoru. Na materijalu iz rukopisne zbirke reči Dimitrija Čemerikića*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd
18. Sijarić, Ćamil (1983), "Avdo Međedović pjevač epskih pjesama", *Život*, 32, 416-423.
19. Skok, Petar (1955), "O sufiksima -isati, -irati i -ovati", *Jezik*, 4(2), 36-43.
20. Škaljić, Abdulah (1966), *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo
21. Toparlı, Recep (ur.) (2005), *Türkçe sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara
22. Vajzović, Hanka (1999), *Orijentalizmi u književnom djelu - lingvistička analiza*, Posebna izdanja, Knj. 9, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo

VERBS AND GRAMMATICAL IDIOMS OF TURKISH ORIGIN IN THE EPIC SONG *THE WEDDING OF SMILAGIĆ MEHO* BY AVDO MEĐEDOVIĆ

Summary:

This paper examines Turcisms, specifically verbs and grammatical idioms, in the epic “The wedding of Smailagić Meho” by Avdo Međedović. The analysis is aimed at identifying and exploring Turkish loan verbs and grammatical idioms in the epic, as well as establishing whether there are some examples of these Turcisms characteristics of the poetic voice-poet Međedović himself to be noted. In this paper, the analytic-synthetic and comparative methods of analysis were employed as the analytic tools. The verbs were categorized into two categories, based on their formation. The first group comprises the verbs with a Turkish infinitival or perfective root and the suffix -isati, while the second group comprises the verbs formed from Turkish nouns and the suffix -ati, -ovati, -iti. The structures treated as grammatical idioms in this paper contain either a Turkish noun or (rarely) an adjective and some Bosnian verb. Based on their formation, these structures correspond to Turkish complex verbs. The analysis results indicate that there is an abundance of grammatical idioms in the examined epic, many of which, however, are characteristics of the author himself.

Keywords: Avdo Međedović; epic; verbs; idioms; Turcisms

Adresa autorice
Authors' address

Amina Ajdinović Mehović
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
amina.ajdinovic@hotmail.com